

Ольга Петренко-Цеунова

МІЛІТАРНИЙ ДИСКУРС У КИЄВО-ПЕЧЕРЬСЬКОМУ ПАТЕРИКУ¹

DOI: 10.58407/litopis.230213

© О. Петренко-Цеунова, 2023. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3262-7866>

Категорії мілітарного та сакрального тісно переплетені в європейській і руській середньовічній свідомості. У статті розглянуто виміри функціонування військового дискурсу в Києво-Печерському патерику. Здійснено текстуальний аналіз мілітарної образності, порушено питання про її джерела та мету її використання в агіографічному тексті. Мотив небесного покровительства під час битви та прохання до Печерської Богородиці про опіку розглянуто в контексті старокіївського культу Богородиці Заступниці. Проаналізовано трактування концепту militia Dei в агіографічних сюжетах та тлі традиції шанування перших святих як мучеників, а не воїнів. Висловлено спостереження щодо руського відповідника західноєвропейських тенденцій мілітаризації християнства та християнізації війни в Середньовіччі. Суттєву частину військового дискурсу в патерикових сюжетах становить метафізична боротьба із силами зла, описана в категоріях збройного протистояння ворогові-дияволу. Осібним епізодом цієї боротьби є протистояння спокуси, втіленій в особі жінки. Тож окрему увагу приділено гендерному аспекту боротьби та зіставленню романтики й баталістики в біблійних, західноєвропейських лицарських та руських агіографічних сюжетах. На підставі аналізу згадок батальних сцен та військових понять у Патерику зроблено висновок про вагомність мілітарного дискурсу для укладачів тексту.

Ключові слова: Києво-Печерський патерик, мілітарний дискурс, святі-воїни, культ Богородиці Заступниці, середньовічний світогляд, баталістика.

Співвідношення мілітарного та сакрального вимірів світогляду в Середньовіччі є важливою й насиченою матеріалом темою. Існує широка бібліографія про святих-воїнів у візантійській традиції² та в католицькій культурі³. З-поміж нещодавніх досліджень привертає увагу збірник за редакцією Лілії Бережної «Мілітаризація святих у ранньомодерну та модерну добу»⁴. Щодо знакового для руської культури Києво-Печерського патерика цей аспект досі залишається недослідженим. Нині, спізнавши лихоліття війни, ми глибше розуміємо, що текст, написаний у часи перманентних воєн, не міг перебувати поза цим контекстом. Тож метою статті є розгляд мілітарних конотацій, включених до агіографічних сюжетів Патерика.

У християнській доктрині Божий мир і священна війна є взаємопов'язаними концептами. З одного боку, засадничою є настанова плекати мир як дар Бога (якого самого часто називають Миром) і елемент Його задуму спасіння, що з'являється в Старому Завіті, а ще більш чітко звучить у Новому Завіті. Це стало основою пацифістичної тенденції, що панувала в Церкві протягом перших століть християнства – від пасивної відмови служити у війську до активного осуду промислу, заснованого на вбивстві. Проте з часом відбулася радикальна зміна християнського ставлення до війни. Церква опинилася в новому становищі після того, як імператор Костянтин визнав військову службу християн допустимою й наказав вважати тих, хто відмовлявся виконувати її з релігійних причин, за дезертирів.

Отож із перших днів християнство мало непрості стосунки з насильством. Христос проповідував підставляти другу щоку ворогові, але водночас силоміць вигнав міняйл із Храму. Концепти «справедливої» (оборонної) та «священної» (проти ворогів віри) війни

¹ Доповідь була виголошена під час міжнародного наукового круглого столу «Києво-Печерський патерик: джерела та контекст», який відбувся 25 листопада 2022 р. в м. Париж (Франція) у рамках днів франко-українських наукових досліджень і був приурочений до 800-річчя з часу створення цієї давньоукраїнської літературної пам'ятки. Організаторами заходу виступили: Ecole pratique des hautes études (Paris) спільно з Інститутом історії України НАН України (Київ), Національним заповідником «Києво-Печерська лавра» (Київ) і Міжнародним інститутом афонської спадщини (Київ).

² Grotowski P. Arms and Armour of the Warrior Saints Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261). *The Medieval Mediterranean*. Brill, 2010. Vol. 87; Walter Ch. The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition. Routledge, 2003.

³ Див., напр.: Nakashian C.M. *Warrior Churchmen of Medieval England, 1000–1250: Theory and Reality*. Boydell & Brewer, Boydell Press, 2016.

⁴ Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna. *Historische Forschungen*. Duncker & Humblot, 2020. Vol 122.

зрештою були прийняті Церквою як необхідне зло для збереження християнської цивілізації.

Лорі Сарті зауважує дві паралельні тенденції, властиві середньовічній культурі: з одного боку, відбувалася християнізація війни шляхом адаптації військових процедур і ставлення до воєнних дій у згоді з християнською аксіологією. З іншого – розпочалася мілітаризація християнства, про що свідчило залучення військових категорій та ціннісних орієнтирів у релігійно-християнські традиції⁵. Показово, як трансформувався іконографічний образ ранньохристиянського святого III ст. Мина Котуанського від юного мученика до зрлого святого-воїна. Хоча житіє свідчить, що святий свідомо уникав мілітаризації, усталася традиція вшанування його саме як воїна. Ба більше, у самій іконографії Мина відбулися помітні зміни: замість молодого беззбройного мученика-рядового з перших зображень постав сивий білобородий воїн-офіцер в обладунках і зі зброєю, якого часто зображали навіть верхи на коні, подібно до Юрія Змієборця чи Димитрія Солунського⁶. Процеси мілітаризації святих-пацифістів були притаманні різним європейським християнським наративам. Духовний світ середньовічних людей віддзеркалював їхнє повсякдення, тож і святі, які за життя могли відмовлятися від лицарських обладунків, в агіографії ставали втіленням ідеалів воїна.

Для середньовічної людини збройні сутички були доволі звичною реальністю. Війна відіграла особливу роль і в історичній уяві тогочасних книжників⁷: літописи та хроніки є здебільшого ратними повістями, війна на рівні побудови сюжету та використаної образності присутня в різних за жанром текстах.

Показово, що Києво-Печерський патерик починається не з історії монастиря, а саме з епізоду війни: «Бысть въ земли Варяжской князь Африканъ, братъ Якуна, Слѣпаго, иже отбѣже от златяга луды, біася полком по Ярославѣ съ лютымъ Мъстиславомъ»⁸. Цей епізод необхідний для того, щоб висловити пророцтво преподобного Антонія щодо постання Києво-Печерського монастиря. Варягу Шимону, синові князя Африкана, Антоній пророкує, що військові русів буде розбито, однак Шимон виживе й буде згодом похований на місці майбутньої величної церкви. Блаженний каже: «О чадо, яко мнози падутъ остріємъ меча, и бѣжащимъ вамъ от супостатъ вашихъ, попрани и уязвени будете и во воде истопитеся; ты же, спасень бывъ, zde имаеши положень быти в хотящюи създатися церкви»⁹.

Подальший виклад цього початкового мілітарного епізоду містить згадку про Божий гнів як причину поразки християн. Тут-таки з'являється образ святих як небесних заступників у битві. Поранений Шимон помолвився, і «ту абіе нѣкаа сила възьятъ его изъ срѣды мертвых, и абіе исцѣлѣть отъ ранъ, и вся своа обрѣтъ цѣлы и здравъ»¹⁰. Утвердження військово-тріумфальних образотворчих формул супроводжувало процес вплетення в агіографію християнських святих міфологічного топосу богів, які допомагають одній зі сторін у битві. Цей мотив з'являється вже в «Іліаді» й стає мандрівним.

Поширеним звичаєм середньовічного лицарства було проголошення обітниці Богу або Діві Марії перед боєм. Патерик також містить розповідь про обітницю, звернену до Богородиці. У Слові 8 боярин князя Ізяслава був у поході проти ворога і, коли вони готувалися до бою, склав обітницю: якщо вціліє, зробить коштовну пожертву Печерському монастирю. Битва була кривавою, однак боярин вижив, а повернувшись додому, забув свою обіцянку. Через деякий час він спав опівдні в горниці й почув грізний голос, який кликав його на ім'я. Він сів на ложі й побачив ікону Богородиці. Від неї долинав голос, що докоряв йому невиконанням обітниці. Тоді боярин, вжахнувшись, узяв обіцяне, поніс до монастиря й віддав блаженному Феодосію.

Окрім Патерика, Печерська Богородиця часто фігурує в інших середньовічних і ранньомодерних текстах як заступниця під час ворожих нападів. Так, у «Повісті временних літ» за 1107 р. згадано переможний похід на половців. Святополк прийшов у Києво-Печерський монастир вранці на Успіння Пресвятої Богородиці й із великою радістю сказав, що «вороги наші» були переможені молитвами Пресвятої Богородиці й святого отця на-

⁵ Sarti L. Der merowingische Heilige als Krieger. In: Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna. P. 84.

⁶ Hausteин-Bartsch E. Vom jugendlichen Märtyrer zum älteren Kriegerheiligen – der heilige Menas von Ägypten. In: Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna. P. 82.

⁷ Голик Р. Війна і Русь: еволюція уявлень про збройні конфлікти у середньовічній й ранньомодерній культурі та їх рецепція у модерній Галичині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 20. С. 213.

⁸ Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. Київ: Час, 1991. С. 1.

⁹ Там само. С. 2.

¹⁰ Там само.

шого Феодосія¹¹. На думку В. Александровича, вшанування Богородиці Заступниці на Русі поширилося ще перед серединою XI ст.¹²

Ще одним елементом мілітарного дискурсу є Небесне воїнство, згадане у Слові 2 Патерика. Концепт *militia Dei* походить із Біблії, зокрема військо ангелів отаборяється (Буття 32:1–3), виконує накази як підрозділ (Пс. 91:11–12; Мт. 13:41; Об. 7:2) і воює (Суддів 5:20; Йова 19:12; Об. 12:7). Досліджуючи інтерпретації воїнства Христового різними гілками християнських Церков, О. Киричок припускає можливий вплив ранньої патристики на його моделювання в середньовічній культурі Русі та зауважує, що хронологічні рамки появи на українських теренах подібної ідеологеми збігаються з епохою хрестових походів воїнів Господніх на Заході Європи та апогеєм лицарської ідеї у Візантії¹³.

Небесні воїни є символом справедливості та могутності, втілюють Божу волю та карають лихих. Їхнє призначення – зміцнювати та втішати вірних. Саме цю функцію вони виконують у Слові 2. У цьому епізоді ремісники з Константинополя бачили в небесній церкві царюючу в оточенні багатьох воїнів. Пізніше Антоній пояснив їм: «Суть вась звашеи они благообразнии скопци – пресвятїи аггели, а еже Влахернѣ царїца – сама чювственаа явившися вамъ пресвятаа, чїстаа и непорочнаа владычица наша Богородица и приснодѣвица Марїа, еже о тои вои предстоаще суть бесплотныа аггельскыа сїль»¹⁴.

Небесне ангельське воїнство мало бути збільшене армією святих. І вони теж з'являються. Царгородські майстри кажуть, що Дїва Марїа дала їм мощі святих мучеників Артемїя, Полїєвкта, Леонтїя, Акакія, Арети, Якова та Феодора й мовила: «Сїа положїте вь основанїи»¹⁵. Показово, що як мінімум троє з названих належали до святих воїнів. Артемїй Антіохійський був воїном, обезголовленим у IV ст. Згідно з його житієм, складеним у VII ст., Артемїй був намісником Єгипту й прийняв мученицьку смерть за наказом Юліана Відступника. Полїєвкт Мелїтинський був воїном із Вірменії й жив у III ст. Леонтїй був правителем Фінікії, воїном і святим.

Найдавніші агіографічні тексти, у яких йдеться про мучеників як воїнів, датовані VI–VII ст., як і перші зображення їх у військовому вбранні. У ранньому християнстві ще не набув поширення культ тих мучеників, яких згодом назвали святими-воїнами. Подібно й руські святі мученики Борис і Гліб, чернігівський князь Михайло сприймалися попервах не як воїни, а саме як мученики. Тривалий час у християнській традиції була культивована ідея ненасильницької жертви та смиренного прийняття страждань за Христа, а власне семантика патронату над військом виникла дещо згодом.

Ранньохристиянських святих-воїнів і мучеників ушановували в середньовічній Русі спочатку як покровителів окремих князівств і пов'язаних із ними дружин. Зокрема, у Софійському соборі в Києві, у північній галереї храму, де під час літургії перебували княжі дружинники, зображено постаті святих Андрія Стратилата, Артемїя, Феодора Тирона, Євстафія, Мїни, Меркурїя та Димитрія Солунського. Серед місцевих святих найбільш шанованими як покровителі ратної справи з часом стали Борис і Гліб, котрі, попри брак воєнного досвіду за життя, почасти витіснили в цьому статусі мучеників візантійського походження¹⁶.

Окрім буквального тлумачення війни, мілітарна образність нерідко позначає метафізичну боротьбу проти сил зла. Середньовічна культура не лише плекала ідеали військової доблесті, а й оспівувала найвищі християнські чесноти в категоріях військово-лицарської етики.

У Новому Завіті непоодинокими є військові терміни, які вживаються буквально, коли йдеться про римську армію, а також військові терміни часто використані щодо боротьби добра проти сил зла (напр. 1 Тимофію 1:18). Св. Павло часто використовував аналогії з війною. Яскравий приклад міститься в Посланні до Ефесян: «Зодягніться в повну Божу зброю, щоб могли ви стати проти хитрощів диявольських... Отже, стійте, підперезавши стегна свої правдою, і зодягнувшись у броню праведности, і взувши ноги в готовість Євангелії миру. А найбільш над усе візьміть щита віри, яким зможете погасити всі огненні стріли лукавого. Візьміть і шолома спасіння, і меча духовного, який є Слово Боже» (6:11–17).

Громада печерських ченців була далека від європейської середньовічної традиції воєнничих монахів, які взяли до рук зброю й пішли на священну війну проти невірних.

¹¹ Ипатьевская летопись. Полное собрание русских летописей. Санкт-Петербург, 1908. Т. 2. Стб. 258.

¹² Александрович В. Покров Богородиці. Українська середньовічна іконографія. Львів, 2010.

¹³ Киричок О. Давньоруська дружинна етика та західноєвропейська лицарська мораль: подібність і відмінність. *Magisterium*. Київ: Академія, 2004. Вип. 13. С. 43.

¹⁴ Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. С. 7.

¹⁵ Там само. С. 6.

¹⁶ Sinkevych N. Der Kult der Kriegerheiligen in der Kiewer Metropole in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. In: Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna. P. 150.

Проте печерські ченці вели щоденну метафізичну боротьбу зі злом і спокусами. Ця боротьба подеколи описана в Патерику саме з використанням мілітарної образності. Найпромовистішим прикладом є Слово 11, яке містить похвалу Феодосію, ігумену Києво-Печерського монастиря. У цьому епізоді центральним є образ ворога: «Не предай же насъ врагомъ душъ наших, ибо въоружишася на насъ, и плѣняють ны на всякъ часъ и различными помысли стрѣляютъ сердца наша»¹⁷.

Диявола називають ворогом роду людського. Схоже тема ворожнечі між людьми й силами зла розроблена в Слові 33, де йдеться про монахів Федора й Василя: «Видяше же бѣсь себе челоуѣкы укаряема и въпаше: “О злаа и лютаа ми супостата, не прѣстаю, ни поѣно, до сѣмрти ваю боряся с вами!”»¹⁸.

Зрештою, у Слові 20 в кінці оповіді про Миколу Святошу вміщено послання Симона до Полікарпа. Симон говорить про духовну зброю, якою треба боротися зі злом, а Полікарп через свою гординю вдарив нею сам себе: «Свѣта отступи, а въ тьму даль ся еси; жизнь отврѣгъ и муку себѣ вѣчнуу уготовалъ еси и приим оружїе на врага, и то въ свое сердце възнилъ еси»¹⁹.

На окрему увагу заслуговує гендерний аспект військового дискурсу в Києво-Печерському патерику, а саме протистояння з жінкою. По суті, у патериковому викладі це відгалуження теми боротьби зі злом і спокусами, але воно заслуговує пильнішого розгляду через свою специфіку. У Слові 30 про Мойсея Угриня згадано спроби диявола спокусити Христа під час 40-денного перебування в пустелі. Подібно до диявола, який закликав йому вклонитися, знатна жінка спонукає Мойсея Угриня підкоритися їй: «Аще ми покоришися, азъ тя избавлю и велика створю въ всеи Лядскои земли, и обладати имаши мною и всею областїю моею»²⁰.

Жак Ле Гофф, тлумачачи французьку поему XII ст. «Взяття Оранжа», зазначає, що ця історія поєднує два мотиви: завоювання міста Оранжа для головного героя Гійома тотожне підкоренню дружини правителя, Орабли²¹. А отже, жанр твору постає синтезом куртуазного роману з епічною поемою. У фіналі сарацинська королева Орабла охрещується й бере шлюб із Гійомом, що є «логічним наслідком узяття міста, яке рівносьильне захопленню жінки»²². Взяття Оранжа й Орабли дублюється на образному рівні: наслідуючи Пісню Пісень, автор порівнює стрункість жінки із високою вежею, яку штурмує герой²³.

Однак Мойсей Угрин відмовляється від пропозиції й наводить приклади зі Священної історії, коли чоловік зазнав поразки, підкорившись жінці. У цьому переліку використано категорії покори та поневолення: «То кый муж, поимъ жену и покоровиъ еи, исправилъ естъ? Адамъ когда пръвозданный женѣ покоровиъ, из раа изгнанъ бысть ... И Соломонъ премудрости глубину постигъ, жене повинувся, идоломъ поклониъ ... То како азъ, свободъ сый, рабъ ся створю женѣ, ея же от роженїа не познахъ?»²⁴ У випадку із Самсоном та Іродом акцентовано контраст між військовими звитягами та нездатністю чинити опір жінці: «Самсонъ, силою паче всѣхъ престѣвъ и ратнымъ одолѣвъ, послѣди же женою преданъ бысть иноплеменикомъ ... Иродъ многы победы створивъ, послѣди же, поработився, Предтечу Иоанна усѣкну»²⁵.

У розвиток теми підкорення фортифікацій варто згадати Слово 8, що містить образ замкннутих воріт. У цьому епізоді князь Святослав у певному сенсі штурмує браму монастиря, хоч і беззбройно, а лише словесно. Приїхавши з невеликою свитою і зійшовши з коня, він підійшов до воріт і наказав відчинити, однак воротар відмовив, посилаючись на веління ігумена не відчиняти, щоб опівдні братія не виходила за браму. Зрештою, воротар, впізнавши князя, побіг сповістити отця Феодосія, і той сам впустив шанованого відвідувача.

Отже, розгляд проявів функціонування військового дискурсу в Києво-Печерському патерику засвідчив їхню численність та різноманітність. У той час, коли відбувалася кодифікація патерикових новел, точилися перманентні війни, і цей факт вплинув на структуру тексту: Патерик починається з розлогої батальної сцени. Епізоди небесного заступництва в битві, прохання до Києво-Печерської Богородиці про заступництво та обіцянка подяки їй за порятунок у битві відсилають до старокиївського культу Богородиці Заступниці, що розвинувся ще на ранніх етапах запровадження християнства. Згадка про мощі

¹⁷ Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. С. 92.

¹⁸ Там само. С. 168.

¹⁹ Там само. С. 118–119.

²⁰ Там само. С. 142.

²¹ Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / Перекл. Я. Кравець. Львів: Піраміда, 2007. С. 202.

²² Там само. С. 206.

²³ Там само. С. 207.

²⁴ Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. С. 142–143.

²⁵ Там само.

візантійських святих-воїнів актуалізує тему трактування військової справи в ранньохристиянських та середньовічних текстах. Образ небесного війства ангелів нагадує про біблійне коріння християнського мілітарного дискурсу. Суттєвою складовою патерикових новел є метафізична боротьба із силами зла, описана в категоріях протистояння ворогові роду людського. Нарешті, показовим є гендерний аспект цієї боротьби зі спокусою, розкритий на прикладах Адама, Соломона, Самсона, Ірода та Мойсея Угриня.

Підсумовуючи, ворота монастиря слугували дійсною та символічною межею між світами, що почасти захищало печерських ченців від воєнних випробувань. Однак військова складова була настільки потужно присутньою в житті середньовічної людини, що навіть перебування за брамою монастиря не вберігало від її впливу.

References

- Aleksandrovych, V. (2010). Pokrov Bohorodytsi. Ukrayinska serednovichna ikonohrafiya [The Protection of the Virgin. Ukrainian medieval iconography]. Lviv, Ukraine.
- Berezhna, L. (2020). Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna. *Historische Forschungen*, 122. Berlin, Germany.
- Grotowski, P. (2010). Arms and Armour of the Warrior Saints Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261). *The Medieval Mediterranean*, 87.
- Haustein-Bartsch, E. (2020). Vom jugendlichen Märtyrer zum älteren Kriegerheiligen – der heilige Menas von Ägypten. In: Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna.
- Holyk, R. (2011). Viina i Rus: evoliutsiia uiaflen pro zbroini konflikty u serednovichnii y rannomodernii kulturi ta yikh retseptsiiia u modernii Halychyni [War and Rus: the evolution of visions about armed conflicts in medieval and early modern culture and their reception in modern Galicia]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 20, P. 212–236. Lviv, Ukraine.
- Курчак, О. (2004). Davnoruska druzhynna etyka ta zakhidnoevropeiska lytsarska moral: podobnist i vidminnist [Ancient Russ druzhyna's ethics and Western European chivalric morality: similarities and differences]. *Magisterium*, 13, P. 42–49. Kyiv, Ukraine.
- Le Goff, Zh. (2007). Serednovichna uiava [Medieval imagination]. Transl. by Y. Kravets. Lviv, Ukraine.
- Nakashian, C.M. (2016). Warrior Churchmen of Medieval England, 1000–1250: Theory and Reality. Great Britain.
- Sarti, L. (2020). Der merowingische Heilige als Krieger. In: Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna.
- Sinkevych, N. (2020). Der Kult der Kriegerheiligen in der Kiewer Metropole in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. In: Die Militarisierung der Heiligen in Vormoderne und Moderne. Ed. by L. Berezhna.
- Walter, Ch. (2003). The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition. London, Great Britain.

Петренко-Цеунова Ольга Іванівна – старша викладачка, аспірантка кафедри літературознавства Національного університету «Киево-Могилянська академія» (вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04070, Україна).

Petrenko-Tseunova Olha – postgraduate student and lecturer in the National university of Kyiv Mohyla Academy (2 Hryhoriya Skovorody Str., Kyiv, 04070, Ukraine).

E-mail: ol.petrenko@ukma.edu.ua

MILITARY DISCOURSE IN THE PATERYK OF THE KYIV CAVES MONASTERY

The categories of military and sacred are closely related in medieval European and Russ worldview. The article performs the functioning of the military discourse in the Pateryk of the Kyiv Caves Monastery. A textual analysis of military imagery is made, the question of its sources and the purpose of its use in the hagiographic text is discussed. The motives of heavenly intercession in the battle and the request to the Mother of God of Pechersk for protection are considered in the context of the Kyiv's cult of the Mother of God the Intercessor. The author analyzes the interpretation of the concept of militia Dei in hagiographic plots and the tradition of honoring the first saints as martyrs, not warriors. Observations are made about the Russ counterpart of the Western European tendencies of the militarization of Christianity and the christianization of war in the Middle Ages. An essential part of the military discourse in the Pateryk is the meta-physical struggle with the forces of evil, described in the categories of armed confrontation with the enemy-devil. A particular episode of this fight is the confrontation with the temptation embodied in the person of a woman. Therefore, special attention is paid to the gender aspect of the struggle and to the comparison of romance and battle in biblical, Western European chivalric and Russ hagiographical plots. The author revises the battle scenes and military concepts in the Pateryk and comes to the conclusion on the importance of military discourse for the compilers of the text.

Key words: the Pateryk of the Kyiv Caves Monastery, military discourse, warrior saints, the cult of the Intercessor of the Mother of God, medieval worldview, battle studies.

Дата подання: 1 квітня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 25 квітня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Петренко-Цеунова, О. Мілітарний дискурс у «Києво-Печерському патерику». *Сіверянський літопис*. 2023. № 2. С. 118–123. DOI: 10.58407/litopis.230213.

Цитування за стандартом APA

Petrenko-Tseunova, O. (2023). Military dyskurs u «Kyievo-Pecherskomu pateryku» [Military discourse in the Pateryk of the Kyiv Caves Monastery]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2. P. 118–123. DOI: 10.58407/litopis.230213.

